

**ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ
У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ**

У статті наведено аналіз наскрізної теми «Природа України» на рівні A1, A2, B1, подано зразки вправ та завдань, що сприятимуть формуванню мовленнєвої компетентності іноземних громадян. Мета статті – описати методику формування мовленнєвої компетентності на прикладі створених кафедрою мовної підготовки іноземних громадян Сумського державного університету навчальних посібників, упорядкованих згідно з вимогами щодо Проекту Державного стандарту з вивчення української мови як іноземної.

Ключові слова: українська мова як іноземна, навчально-методичний комплекс, мовленнєва компетентність.

The article analyzes the cross-cutting topic “Nature of Ukraine” at the levels A1, A2, B1, gives examples of exercises and tasks that will contribute to the formation of the language competence of foreign citizens. The goal of the article is to describe the methodology of forming the language competence on the example of textbooks prepared by the Department of Language Training for Foreign Citizens of Sumy State University. The textbooks are organized in accordance with the requirements of the Project of State Standard for Teaching Ukrainian as a Foreign Language.

Key words: Ukrainian as a foreign language, teaching complex, speech competence.

В статье анализируется сквозная тема «Природа Украины» на уровнях A1, A2, B1, приводятся примеры упражнений и заданий, способствующих формированию речевой компетентности иностранных граждан. Целью статьи является описание методики формирования языковой компетенции на примере учебников, подготовленных кафедрой языковой подготовки для иностранных граждан Сумского государственного университета, упорядоченных в соответствии с требованиями Проекта Государственного стандарта по изучению украинского языка как иностранного.

Ключевые слова: украинский язык как иностранный, учебно-методический комплекс, речевая компетентность.

Незаперечним є факт, що навчання української мови як іноземної (УМІ) належить до актуальних питань сучасної освіти, а процес його практичної реалізації потребує нагального створення навчально-методичного забезпечення – підручників, навчальних посібників, словників, робочих зошитів тощо. Із цією метою відповідно до Державного стандарту з української мови як іноземної [4], Єдиної типової навчальної програми з української мови для студентів-іноземців основних факультетів нефілологічного профілю вищих навчальних закладів України III-IV рівнів акредитації [5] кафедрою мовної підготовки іноземних громадян передбачено створення навчально-методичного комплексу з української мови для іноземців.

Структура і зміст посібників відповідають вимогам і нормам Державного стандарту [4]. Однак, на нашу думку, зміст комунікативних тем, представлених у проекті цього документа, потребує певного доопрацювання. Виходячи з цього та враховуючи власний досвід роботи з іноземними студентами, при створенні навчально-методичного комплексу (НМК) авторами було додано необхідні, комунікативно зумовлені граматичні конструкції.

Основним завданням НМК є формування комунікативної компетенції іноземних студентів. Особливу увагу приділено взаємопов'язаному розвитку всіх видів мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, читання й письма. Спосіб подання теоретичного і практичного матеріалу забезпечує дотримання принципів особистісної зорієнтованості навчання, комунікативно-діяльнісного підходу, наступності й перспективності. НМК з української мови як іноземної укладено за концентричним принципом, що дає іноземцям можливість удосконалювати набуті мовленнєві вміння на кожному наступному рівні.

Навчальний посібник «Українська мова для іноземців. Рівень А 1» призначений для вивчення української мови як іноземної на елементарному рівні (згідно із Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти – рівень А1) [6]. Його адресовано особам, для яких українська мова не є рідною. Відповідно до Стандарту цей рівень засвідчує часткове ознайомлення зі структурою і системою української мови та

можливість обмеженого спілкування в прогнозованих стандартних ситуаціях [4]. З метою досягнення цієї мети дидактичний матеріал посібника спрямовано на оволодіння іноземцями усною та писемною формами мовлення, зокрема на засвоєння базових граматичних одиниць у процесі їх активного використання в найчастотніших комунікативних конструкціях української мови.

Навчальний посібник орієнтовано на ознайомлення іноземних слухачів з основами фонетики, лексики та граматики української мови, що визначає його структуру та зміст. Чітка структура посібника зумовлена його поділом на блоки за тематичним принципом. Зміст кожного заняття становлять теоретичний і практичний блок, комунікативна тема, клоуз-тести, тематичний словник тощо.

Перші два розділи посібника містять інформацію про систему голосних і приголосних звуків української мови й основні інтонаційні конструкції. Подальші розділи спрямовано на формування лексичного запасу слухачів, знайомство їх із базовими граматичними категоріями української мови, а також подальше закріплення фонетичних і акцентологічних умінь. Презентація нового лінгвістичного матеріалу супроводжується двомовним (українсько-англійським) лексико-граматичним коментарем, що разом із використанням граматичних таблиць дає іноземцям можливість самостійного опрацювання матеріалу. У граматичних таблицях подано відомості про основні морфологічні (самостійні частини мови) та синтаксичні поняття української мови. Структура таблиць відповідає логіці представлення граматичного матеріалу в посібнику.

З метою розвитку вмінь читання та аудіювання передбачено короткі адаптовані тексти, які знайомлять іноземних студентів із найбільш уживаною лексикою сучасної української літературної мови в її реальному функціонуванні. Характер і зміст текстів, представлених у посібнику, зумовлено програмними вимогами щодо лексичного мінімуму аналізованого рівня (А 1), що відповідає практичним потребам іноземців у спілкуванні в новому для них мовному середовищі.

Кожен розділ містить комплекс вправ, метою яких є формування та розвиток комунікативних умінь уживання граматичних форм в усному й писемному мовленні. Письмові вправи дають іноземним слухачам можливість удосконалення навичок письма. У процесі опрацювання діалогів і розмовних тем створюються умови для розвитку вмінь діалогічного та монологічного мовлення, що уможлиблює успішне подолання мовного бар'єра під час спілкування в реальних життєвих ситуаціях. Оскільки на стартовому рівні володіння мовою є потреба в залученні мови-посередника, формулювання завдань до вправ дублюються англійською мовою. Це також дозволяє іноземцям працювати вдома самостійно.

Навчальний посібник **«Українська мова для іноземців. Рівень А 2»** є продовженням навчального комплексу «Українська мова для іноземців». Актуальність створення цього навчального посібника зумовлена необхідністю вдосконалення методичної бази для забезпечення процесу вивчення української мови як іноземної на базовому рівні. Метою посібника є подальше формування мовної, мовленнєвої та країнознавчої компетентностей як складових комунікативної компетенції і призначено для всіх, хто вивчає українську мову як іноземну в обсязі другого сертифікаційного рівня (А 2). Відповідно до Стандарту з української мови як іноземної, базовий рівень володіння українською мовою засвідчує можливість вибіркового спілкування в прогнозованих стандартних ситуаціях [4].

Навчальний матеріал посібника також поділено на блоки за тематичним принципом. У процесі опрацювання тем слухачі поглиблюють знання, отримані на початковому рівні, унаслідок чого іноземці не обмежуються опануванням лексико-граматичного мінімуму, але й пізнають життя сучасної України, її національні традиції, культуру та побут. Опанування матеріалу навчального посібника дасть змогу іноземним студентам продовжити знайомство з українською мовою в межах комунікативних тем «Моя країна», «Природа України», «Здоров'я», «Характер. Зовнішній вигляд», «Робота», «Покупки», «Предмети повсякденного вжитку», «Подорожі», «Послуги», «Готель», «Дозвілля», «Свята. Звичаї. Традиції». Лексико-граматичний матеріал подано з урахуванням тематичного принципу, що, на нашу думку, забезпечує етапність у засвоєнні знань граматики української мови.

Пропонована в посібнику система вправ дозволяє формувати навички використання мовних одиниць не тільки в побутовому мовленні, але й у професійному спілкуванні, що уможлиблює подальше вивчення наукового стилю мовлення, забезпечуючи реалізацію міжпредметних зв'язків. Особливостями завдань посібника є їх різноаспектний характер, що дозволяє не тільки презентувати мовний матеріал, але й активізувати мовленнєво-розумову діяльність слухачів, тобто їх уміння ідентифікувати мовні одиниці, усвідомлювати їхній зміст і комунікативне призначення, аналізувати іншомовні вербальні сигнали, систематизувати лексико-граматичні одиниці та синтаксичні конструкції, порівнювати їх із відповідниками в рідній мові, синтезувати їхній зміст, визначати послідовність мовленнєво-інтелектуальних операцій при реалізації комунікативного завдання та, у разі потреби, коригувати власні повідомлення.

Грамотичні таблиці, матеріали для допитливих, діалоги, клоуз-тести свідчать про намагання авторів посібника зробити процес вивчення української мови більш легким, цікавим і творчим. Запропоновані в посібнику українсько-англійські словнички після кожної теми також полегшують роботу тих, хто вивчає УМІ. Зауважимо відсутність у посібнику англійського лексико-граматичного коментаря: з метою семантизації нових лексичних одиниць на базовому рівні широко використовуються оригінальні фотографії та малюнки, а при опрацюванні абстрактної лексики – українсько-англійський словник.

Нарешті, навчальний посібник **«Українська мова для іноземців. Рівень В 1»** призначено для тих іноземних громадян, осіб без громадянства та осіб, для яких українська мова не є рідною, котрі хочуть підготуватися до сертифікаційного іспиту з української мови на рубіжному рівні (згідно із Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти – рівень В 1) [6]. Досягнення цього рівня забезпечує достатню базу для розгорнутого спілкування з носіями мови в соціально-побутовій і культурній сферах, зокрема в умовах комунікації з елементами непередбачуваності. Крім того, володіння українською мовою на рубіжному рівні є необхідною умовою для того, щоб студенти-іноземці могли навчатися в закладах вищої освіти України, якщо мовою їх навчання є українська.

Рекомендований для просунутого рівня навчання посібник продовжує ознайомлення слухачів з граматику української мови, зокрема презентує найбільш складні граматичні питання – ступені порівняння прикметників і прислівників, утворення дієприкметників і дієприслівників, дієслова руху тощо. Основні граматичні теми представлені в лаконічному теоретично-практичному аспекті та у вправах. При викладенні граматичного матеріалу автори дотримуються принципу поступовості.

Метою навчального посібника є формування необхідної лінгвістичної, комунікативної та країнознавчої компетентності, зокрема навичок і вмінь використання засобів різних рівнів мовної системи для реалізації певних тактик мовленнєвої поведінки в основних видах комунікативної діяльності.

Незважаючи на компактність, посібник досить інформативний: він містить основний лексико-граматичний матеріал, комунікативний контент, необхідні країнознавчі відомості. Навчальний матеріал подано у вигляді 15 уроків, кожен з яких присвячено певній темі («Держава Україна», «Освіта в Україні», «Хобі. Дозвілля», «Дивовижна Україна», «Сім чудес України», «Традиції, звичаї, свята», «Здоров'я», «Планування відпочинку» та ін.).

Автори посібника намагалися глибше познайомити іноземців з Україною, її природою, культурою, економікою, державним устроєм, традиціями і звичаями українського народу, системою освіти, особливостями працевлаштування. Деякі теми висвітлюють повсякденні життєві ситуації – торгівля й покупки, громадське харчування, оренда житла, побутові послуги, планування й організація відпочинку, проведення дозвілля.

Кожний урок побудований за такою структурою: нові слова; короткий текст, що знайомить із темою, яка буде висвітлюватись у цьому уроці; мовні завдання, що чергуються з теоретичним висвітленням граматичних тем; основний текст; післятекстові та контрольні завдання; вправи для самостійної роботи. Викладу граматичного матеріалу передують фонетична розминка, що ставить на меті формування й удосконалення орфоепічних норм, знайомство з основними випадками чергування голосних і приголосних звуків при формо- і словотворенні. Лексичні вправи націлені на розширення словникового запасу іноземців, уміння встановлювати системні зв'язки між словами. Велику увагу приділено завданням зі словотвору, роботі зі спільнокореновими словами. Граматичні завдання передбачають розвиток умінь знаходити в текстах і використовувати в повідомленні морфологічні форми та синтаксичні конструкції, які вивчаються в цій темі, що забезпечує можливість подальшого розвитку монологічного та діалогічного мовлення. Таким чином, пропоновані в посібнику вправи спрямовані на розвиток різних видів мовленнєвої діяльності й охоплюють різні рівні мовної системи. Заслужовує на увагу те, що в процесі опрацювання пропонованого комплексу вправ студенти вдосконалюють уміння використання мовних одиниць не тільки в повсякденному мовленні, а й у ситуаціях професійного спрямування. Виконання письмових вправ дає змогу розвивати вміння писемного мовлення.

Безумовний інтерес для іноземців становитимуть тексти, які знайомлять із лексикою в її реальному функціонуванні. Текстовий матеріал, який базується на лінгвістичному матеріалі посібника, містить необхідний мінімум нових лексичних одиниць, що відповідає комунікативним потребам іноземців. Крім основного тексту, кожен урок містить менші за обсягом тексти близької тематики, які можуть бути використані для формування навичок слухання при роботі в аудиторії з викладачем, розвитку та вдосконалення граматичних навичок письма тощо. У посібнику багато діалогів, у тому числі з творчими завданнями, що сприяє формуванню навичок діалогічного мовлення. Корисним, на наш погляд, є також те, що на початку кожного уроку пропонується перелік необхідних для знайомства з комунікативною темою слів і словосполучень. Іноземцям, які вивчають українську мову, стануть у пригоді тексти різних

оголошень, вітальних листівок, фрагментів меню, завдання з наскрізної рубрики «Життєва ситуація», вправи, які передбачають самостійний пошук потрібної інформації в Інтернеті тощо.

Проілюструємо викладені вище положення на прикладі реалізації в НМК теми «Природа України». У посібнику «Українська мова для іноземців. Рівень А 1» ця тема є складовою частиною ширшої комунікативної теми «Окреслення часу: календар, час, погода». Її основний зміст розкривається в тексті «Пори року». Стрижневими лексичними одиницями теми є назви місяців і пір року, а граматичну базу для її мовної реалізації становить уживання місцевого відмінка на позначення часу, вживання прикметників *зимовий, весняний, літній, осінній; холодний, теплий, жаркий та прислівників узимку, навесні, влітку, восени; холодно, тепло, жарко*. Враховуючи стартовий рівень оволодіння мовою та з метою підтримки зацікавленості іноземних студентів у тексті уроку активно використовуються яскраві ілюстрації та піктограми (позначення сезонів та опадів). У результаті опрацювання комунікативної теми студенти набувають здатності розкрити її зміст шляхом відповіді на питання та участі в елементарних діалогах. Для найдопитливіших подано українські прислів'я про природу та погоду з англійськими еквівалентами.

У наступній складовій частині НМК – посібнику «Українська мова для іноземців. Рівень А 2» – аналізованій комунікативній темі присвячено окремий розділ «Природа України». Комунікативний зміст реалізується в результаті функціонування лексем однойменного лексико-семантичного поля у складі граматичних конструкцій західного відмінка іменників, прикметників, порядкових числівників, а також присвійних і вказівних займенників.

Іноземці мають змогу оцінити красу українських пейзажів під час розгляду численних ілюстрацій, на яких зображено різні види національного ландшафту, представників рослинного і тваринного світу України тощо. У процесі розкриття комунікативної теми авторами також передбачено можливість обговорення питань, пов'язаних із проблемами охорони навколишнього середовища. Це відбувається під час участі студентів у простих діалогічних єдностях, наприклад:

- Олено, про що ти думаєш після екскурсії?
- Я думаю про охорону природи.
- Де охороняють рідкісні рослини і тварин?
- Їх охороняють у заповідниках.

Лексико-граматичний матеріал теми акумулюється в тексті «Природа України» (частково адаптованому), який містить 300 слів і на основі базових синтаксичних конструкцій представляє іноземним студентам базові відомості про різноманітність ландшафту України, її клімат, флору та фауну. Українські прислів'я та приказки про рослини і тварин знайомлять іноземців із особливостями національного світогляду українців.

Подальший розвиток аналізованої теми представлено в уроці 13 «Дивовижна природа України» навчального посібника «Українська мова для іноземців. Рівень В 1». Виходячи зі специфіки рубіжного рівня оволодіння мовою та згідно з концентричним принципом побудови НМК названа тема реалізується в процесі опрацювання значно складнішого граматичного матеріалу (родовий відмінок у значеннях суб'єкта ознаки, суб'єкта і об'єкта дії та носія ознаки; ступені порівняння прикметників та прислівників; відмінкові форми іменників у кількісно-іменникових словосполученнях з числівниками у називному відмінку, однорідні члени речення тощо). Зазначимо, що на цьому рівні володіння мовою кількість вправ і завдань збільшується, а їхня структура ускладнюється, що зумовлено значним обсягом опрацьованого мовного матеріалу. Крім того, іноземні студенти практично ознайомлюються з такою фонетичною рисою української мови, як чергування приголосних звуків [к], [х], [г] з [ц'], [с'], [з'] у місцевому відмінку однини.

Науково-популярний текст теми «Дивовижна природа України» обсягом 600 слів являє собою ускладнену неадаптовану версію тексту, уже опрацьованого студентами в посібнику рівня А 2. Текст має складну структуру і поділяється залежно від смислового наповнення на такі структурно-семантичні частини, як «Гори», «Водойми», «Ліси», «Степ», а також «Тваринний світ України». З метою його опанування на етапі передтекстової роботи іноземні студенти читають менші за обсягом тексти та виконують післятекстові мовні завдання. Набутий іноземними слухачами на даний момент базовий рівень оволодіння українською мовою дозволяє викладачеві організувати дискусію з теми «Охорона навколишнього середовища» у рамках розлогого діалогу-обговорення. Фінальним етапом роботи над основним текстом теми є побудова студентами власного монологічного висловлювання обсягом не менше 25 фраз. З метою зняття труднощів, пов'язаних із опануванням іноземцями одним із найскладніших видів мовленнєвої діяльності – монологічним мовленням – авторами посібника розроблено післятекстові завдання, які полягають у відповідях на запитання, а також в описі природи рідної країни за поданим планом. Поступовому формуванню лінгвокраїнознавчої компетентності іноземних студентів сприяє

словникова робота, яка проводиться у зв'язку з читанням поетичних рядків українських поетес Ліни Костенко і Ганни Черінь.

З метою підтримки мотивації до вивчення мови, полегшення лексичної роботи, а також подолання труднощів, пов'язаних із подальшим ускладненням мовного матеріалу, авторами введено до структури уроку барвисті ілюстрації – зображення рослин, тварин, птахів, мальовничих українських краєвидів. Заслуговує на увагу яскраве поліграфічне оформлення усього НМК: тексти уроків ілюстровані великою кількістю малюнків, фотографій, таблиць і схем. Це не лише сприяє успішному опануванню мовленнєвими вміннями, але й справляє позитивний психоемоційний вплив на іноземних студентів.

Добір та організація навчального матеріалу, комунікативна спрямованість викладу відповідають основній меті НМК – практичному оволодінню українською мовою як засобом спілкування. Посібники пропонованого НМК може бути використано як під час аудиторних занять під керівництвом викладача, так і для самостійної роботи студентів. Досить широка адресність граматичного курсу, пропонований спектр мовленнєвих конструкцій, комунікативність контенту дозволять усім охочим оволодіти українською мовою на рівні, необхідному для навчання у ВНЗ України.

Викладене вище дозволяє висловити сподівання на те, що навчально-методичний комплекс «Українська мова для іноземців» сприятиме зростанню зацікавленості та мотивуватиме іноземних громадян до вивчення української мови.

Список використаних джерел

1. Біденко Л. В. Українська мова як іноземна (Рівень В1) : навч. посібник для іноз. гром. / Біденко Л. В., Кліпатська Ю. О., Силка А. А. та ін. та ін. – Суми: Університетська книга, 2019. – 390 с.
2. Дегтярьова Т. О. Українська мова як іноземна (Рівень А1) : навч. посібник для іноз. гром. / Дегтярьова Т. О., Дядченко Г. В., Коньок О. П. та ін. – Суми: Університетська книга, 2019. – 288 с.
3. Дегтярьова Т. О. Українська мова як іноземна (Рівень А2) : навч. посібник для іноз. гром. / Дегтярьова Т. О., Дядченко Г. В., Коньок О. П. та ін. – Суми: Університетська книга, 2019. – 200 с.
4. Державний стандарт з української мови як іноземної (проект). – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-do-gromadskogo-obgovorennya-derzhavnij-standart-z-ukrayinskoji-movi-yak-inozemnoyi> (Accessed 10.05.2019).
5. Дзюбенко Л.І., Філіпчук С.С. Єдина типова навчальна програма з української мови для студентів-іноземців основних факультетів нефілологічного профілю вищих навчальних закладів України III-IV рівнів акредитації. – Київ, 2008.
6. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.

Біденко, Л.В. Формування мовленнєвої компетентності студентів-іноземців у процесі навчання української мови як іноземної / Л.В. Біденко, Г.В. Дядченко, Ю.О. Кліпатська // Міжнародна комунікація – полілог культур (актуальні питання навчання іноземців) : збірник наукових праць / за заг. редакцією проф. Л. В. Рєви-Лєвшакєвої. – Одєса : Одєський нац. ун-т ім. І. І. Мєчєнікєва, 2019. - С. 7-12.